

ל"א ג': מאתקם - התי"ו בדגש, והשווא נע.

ל"א ו': ואת־פִּינָחָס - הנ"ן בשווא נע.

ל"א ח': עֲלִי־חֲלִיָּהֶם - יש אומרים שהלמ"ד הראשונה בשווא נע, ויש אומרים שהיא בשווא נח'.

ל"א י"א: אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים 'אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל'.

ל"א י"ב: אֶל־עֶרְבָת - הרי"ש בשווא נח'.

יִרְחֹו - הרי"ש בצירי. ואין לקרוא 'יִרְחֹו' בחיריק".

ל"א י"ד: מִצָּבָא - הצד"י בדגש, והשווא נע".

ל"א ט"ו: הַחֲיִיתָם - יש להיזהר שלא להבליע את היו"ד ולקרוא 'הַחֲיִיתָם', או לקרוא 'הַחֲיִיתָם' באל"ף, או לקרוא 'הַחֲיִיתָם' בחטף פתח.

ל"א ט"ז: הֵן הִנֵּה - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים 'הֵן־הִנֵּה' במקף.

ל"א י"ז: וְעַתָּה - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'וְאֵתָה' באל"ף'.

ל"א י"ט: הַשְּׁלִישִׁי, הַשְּׁבִיעִי - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ל"א כ': וְכָל־כְּלִי־עֹזֶר - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'אֹזֶר' באל"ף".

וְכָל־כְּלִי־עֹזֶן - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא

להשמיט את המקף ולהטעים 'וְכָל־כְּלִי־עֹזֶן'.

תַּתְּחַטָּאוּ - יש להקפיד לנגן את הטעם סוף פסוק כראוי, ולא להוסיף טעם נוסף לפני ולהטעים 'תַּתְּחַטָּאוּ'.

ל"א כ"ד: בְּגִדְכֶם - הדלי"ת בצירי, והוא לשון רבים. ויש להיזהר שלא ישמע שקורא 'בְּגִדְכֶם' בשווא נע, שהוא שינוי משמעות ללשון יחיד.

ל"א כ"ו: הַשָּׂבִי - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ל"א כ"ז: תִּפְשִׁי - הפ"א בשווא נע.

ל"א כ"ח: וְהִרְמַתְּ - הטעם מלרע בתי"ו.

ל"א ל': תִּקַּח | אָתָּה | - שני מונחים לגרמיה זה אחר זה.

לְלִלָּם - הלמ"ד רפה, ובשווא נח". וכן הוא להלן (ל"א מ"ז).

ל"א ל"ב: בָּזְזוּ - הזי"ן בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים 'בָּזְזוּ' בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט". וכן הוא להלן (ל"א נ"ג). וכן הוא בכ"ף שלהלן (ל"ב ל'): בְּתַכְכֶּם. ובר"ש שלהלן (ל"ג נ"ה): וְצָרְרוּ.

ל"א ל"ו: הַמְחַצֶּה - החי"ת בחטף סגול. ואין לקרוא 'הַמְחַצֶּה' בשווא נח.

ל"א מ"ז: אֶת־הָאֶחָז אָתָּה מִן־הַחֲמִשִּׁים - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים 'אֶת־הָאֶחָז אָתָּה מִן־הַחֲמִשִּׁים'.

ל"ב א': וּמִקֵּנָה | רַב - מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו".

הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא (וכ"כ מנחת שי במדבר א' ג' ח' ו'), ומוכח שהלמ"ד שאחריה בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע (כמו שהוכיח רון"ה, עין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה הערה ה'). וכן כתב להדיא ר"י חיוג' (שלושה ספרי דקדוק, עמ' 130), שהלמ"ד שבתיבת 'הלוים' בשווא נח. ובסידור ר' שבתי סופר (תפילת שבת, משנת השי' שהלוים היו אומרים) כתב שהלמ"ד בשווא נע, ואף כתב שמהרש"ל בסידורו ניקד את הלמ"ד בחטף פתח, דהיינו שהבין ג"כ שהשווא נע. וכנראה מכיון שבספריהם היה מתג, לא חילקו, והסיקו מכך שהשווא נע.

" כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

" הטעם מונח הוא טעם מחבר, ואילו הטעם מונח לגרמיה (שתמונתו כמונח רגיל, אלא שבא סימן פסיק | אחריו להודיע שהמונח שלפניו הוא המונח המפסיק) הוא טעם מפסיק, ובדרך כלל הוא בא לפני מונח רביעי (כגון: אֶת־כָּל־עֶשֶׂב | זָרַע, זָרַע, וְלָקַח | רֹקַשׁ עַל־הָאָרֶץ), אך יש פעמים שבהם גם לפני טעמים אחרים.

וכאשר בא מונח ואחריו פסיק, ואין אחריו מונח רביעי, יש להסתפק אם הוא מונח לגרמיה, או שהוא מונח רגיל אלא שבא אחריו פסיק (פסיק בא רק אחר טעם מחבר, וענינו להורות על שהייה מועטת מסיבות שונות, אך לא מסיבות תחביריות של פיסוק וחזיון הענין, שהתחביר מתבטא בענין הטעמים בלבד, ולא ע"י שהייה בין התיבות).

וכדי לדעת איזה פסיק מורה על שהייה בפועל, ואיזה פסיק מורה שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה המפסיק, מונה המסורה את כל הפסיקים שבמקרא המורים על שהייה, וכל פסיק שאינו מנמה ברישמה זו, מוכח שהוא לגרמיה. ומוזה שפסיק זה אינו מנמה ביניהם, מוכח שאינו אלא סימן שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה ולא המונח המשרת (רשימה זו של המסורה מצויה בכתבי יד שונים של המקרא, וכן במערכת המסורה שברפוס מק"ג (אות פ'), אך הרשימה שבמק"ג שנייה ומבולבלת מאד לעומת הרשימות המצויות בכתבי היד).

וכלל נוסף ישנו (מובא בספרי המדקדקים העוסקים בכללי הטעמים, ובגן בספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם), שכל מונח ואחריו רביעי, שיש פסיק ביניהם, לעולם המונח הוא מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו, פרט לפעם אחת בתנ"ך (בישעיה

¹ משום כלל הדומות. וענין זה מבואר בגליון פרשת נח תשע"ו הערה ב'.

¹ המנחת שי (מאמר המאריך חקירה ב') הסתפק בתיבות כגון זו שבא בהן מתג לפני השווא אם השווא נע או נח, ומסקנתו שהשווא נח. וכן נראה מזה שבכתבי היד מנוקד כאן 'עֶרְבָת' בשווא ולא סימנו את נעות השווא ע"י ניקוד 'עֶרְבָת' בחטף פתח (שחטף פתח באות לא רגונית הוא סימן לשווא נע, כמבואר במאמר החטפים, וכשבא שווא נע של ע"פ הכללים הרגילים סימנוהו ספרים רבים ע"י ניקוד של חטף פתח).

ובמעט כתבי יד (א"א ח') מנוקד כאן 'עֶרְבָת' בחטף פתח לסמן על נעות השווא, ונראה שזו טעות של מעט סופרים שחשבוהו לשווא נע. וצ"ע בזה.

² בתורה לעולם כתוב 'יִרְחֹו' חסר, והרי"ש מנוקדת בצירי. ובנביאים פעמים שכתוב 'יִרְחֹו' חסר והרי"ש בצירי, ופעמים שכתוב 'יִרְחֹו' מלא והרי"ש בחיריק.

³ וכיון שרוב הקוראים אינם מבחינים בהגייה בין וי"ו לבי"ת רפה, אם יקרא 'מִצָּבָא' ללא דגש ובשווא נח, ישמע כאילו קורא 'מִצָּבָה'.

⁴ בגמרא (מגילה כ"ד ע"ב) כתוב שאין לכהן לישא את כפיו אם קורא אות אל"ף כאות עי"ן או אות עי"ן כאות אל"ף, וכן אין למנות כשליח ציבור מי שקורא כן. וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן נ"ג סעיף י"ב).

ובמשנה ברורה שם (סקל"ז) הביא את דברי האחרונים, שכתבו שבמקום שכולם מדברים כך מותר.

אך אע"פ שבמקום שכולם קוראים כך מותר להעלותו כש"ן כיון שכך רגילים באותו מקום, מ"מ לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר לקרוא כהוגן בהגייה הנכונה.

ובערוך השולחן (סימן נ"ג סעיף י"ה, סימן ס"א סעיף ח', סימן ס"ב סעיף ב') כתב שבמדינותינו אין בקיאים בחילוק שבין אל"ף לעי"ן, אך בכל זאת כתב (סימן ס"א סעיף ח') שבקריאת שמע יש לדקדק להפרישם זה מזה, וכתב עוד (סימן ס"ב סעיף ב') שהמדקדק במצוות יראה לדקדק בזה הרבה בכל התורה, ושכרו גדול כשמדקדק בזה, ובפרט במקום שאם קורא שלא כראוי משתנה המשמעות.

⁵ כיון שהסוף פסוק בא כאן מיד אחר האתנחתא, ללא טעם נוסף ביניהם, וע"י זה נוצר קצת מחסור בנגינה, יש נטיה להוסיף טעם נוסף לפני הסוף פסוק. ויש להיזהר לא לעשות כן אלא להטעים כראוי.

⁶ עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמט

לְבָנִי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גֵד עֲצוּם מְאֹד - יש להקפיד להטעים היטב את הטפחא המפסיק שבתִּיבּוֹת 'וְלִבְנֵי גֵד', שהוא ניגון מפסיק יותר מהתביר^{טו} שבתִּיבּוֹת 'רְאוּבֵן', שאם לא יטעים כראוי ישמע שלבני ראובן היה מקנה רב, ולבני גד היה מקנה עצום מאד, בעוד שפירושו שגם לבני ראובן וגם לבני גד היה מקנה רב ועצום מאד^{טז}.

יַעֲזָר - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא 'יַזָּר', או לקרוא 'יַעֲזָר' בפתח העי"ן. וכן הוא להלן. וכן הוא להלן (ל"ב י"א): וּמַעֲלָה. נִשְׁבַּעְתִּי.

ל"ב ג': וְשִׁבְּם - השי"ן בשווא נח. וכן הוא בנו"ן שבתִּיבּוֹת: וְנָבוּ. ובבית שבתִּיבּוֹת: וְנָעוּ.

ל"ב ה': חָן - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של החי"ת, שלא ישמע שקורא 'כֵּן' בכ"ף.

ל"ב ו': תִּשְׁבּוּ פָה - הטעם מלעיל בתי"ו."

ל"ב ח': בְּשִׁלְחִי - השי"ן בקמץ קטן, והלמ"ד בשווא נח.

ל"ב י': וַיַּחֲרֹאֲף - יש להזהר שלא להבליע את האל"ף ולקרוא 'וַיַּחֲרָף'^א. וכן הוא להלן (ל"ב י"ג).

ל"ב י"א: וְלִיעֲקֹב - הוי"ו במתג, והלמ"ד בשווא נח."

כִּי לֹא־מָלְאוּ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים 'כִּי־לֹא מָלְאוּ'.

ל"ב י"ב: הַקְנִיזִי - הקו"ף בדגש, והשווא נע.

ל"ב י"ד: חֲטָאִים - החי"ת בפתח, והטי"ת בדגש. והוא תואר, שפירושו חוטאים. והקורא 'חֲטָאִים' בחטף פתח ורפה^ב, משנה משמעות לשם עצם חטא בלשון רבים^{כא}.

ל"ב ט"ו: לְהַנִּיחוּ - הה"א בפתח, והנו"ן דגושה. והוא לשון עזיבה. והקורא 'לְהַנִּיחוּ' בנו"ן רפה^{כב}, יתכן שמשנה משמעות^{כג} ללשון מנוחה^{כד}.

ל"ב ט"ז: וַיִּגְשׁוּ - הגימ"ל בדגש, והשווא נע.

ל"ב י"ז: מִפְּנֵי - הפ"א בדגש, והשווא נע.

יִשְׁבִּי - השי"ן בשווא נע.

ל"ב י"ח: אֶל־בְּתֻיָּנוּ - התי"ו בדגש קל, ולא בדגש חזק^{כה}.

ל"ב י"ט: בָּאָה - הטעם מלעיל בבית"ת, והוא לשון עבר. והקורא 'בָּאָה' מלרע משנה משמעות ללשון הווה^{כז}.

ל"ב כ": לְטַפְּכֶם - הפ"א בדגש, והשווא נע.

לְצַנְאֲכֶם - יש להזהר שלא להבליע את האל"ף ולקרוא 'לְצַנְכֶם', או לקרוא 'לְצַנְכֶם' בשווא נע.

ל"ב כ"ה: כָּאֲשֶׁר אָדָנִי מְצֹנָה - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים 'כָּאֲשֶׁר אָדָנִי מְצֹנָה'.

ל"ב כ"ז: כָּאֲשֶׁר אָדָנִי דָּבָר - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים

מ"ב ה': הָאֵל - שהוא מונח ופסיק, ואינו מונח לגרמיה.

^{טו} בניגון הטעמים המקובל יש נטיה לנגן ולהטעים את התביר בניגון מפסיק יותר מהטפחא, אך באמת הטעם טפחא הוא מפסיק יותר מהתביר, ויש להקפיד על הניגון המתאים בכל מקום של צירוף הטעמים תביר וטפחא, כי בהרבה מקומות זה משנה את פירוש הענין.

וכבר העירו על טעות נפוצה זו של הטעמת התביר בניגון מפסיק יותר מאשר הטפחא והשיבוש הנגרם מזה, בספר דברי קהילות (עמ' 48 הערה י'), ובספר עלה יונה (עמ' ת"ה).

ובמשנה (פסחים נ"ה ע"ב) איתא, שאחד מהדברים שאנשי יריחו עשו שלא כדון, שהיו כורכין את שמע, ופירש רבא בגמ' (נ"ו ע"א) שהיו אומרים 'היום על לְבָבְךָ', וזה שלא כדון כי משמע שרק היום יהיו על לְבָבְךָ ולא מחר. וההטעמה שם היא 'אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצֹנָה הַיּוֹם עַל־לְבָבְךָ' בתביר טפחא, וטעותם היתה שהפסיקו בתביר יותר מאשר בטפחא.

^{טז} ובפירוש העמק דבר פירש שלבני ראובן היה מקנה רב, ולבני גד היה מקנה עצום מאד. אך פירוש זה אינו מתאים עם הטעמים שפירשו שלשניהם היה מקנה רב ועצום מאד.

^י ואע"פ ששורוק היא תנועה גדולה, ולכן השווא שאחריה נע, זה רק בשורוק הבא באמצע תיבה, אך שורוק בראש תיבה היא תנועה קטנה, משום שכל שורוק היא ניקוד האות שלפניה, ובראש מילה שאין אות לפניה, נקרא כאילו יש אל"ף לפניה (עיין מנחת שי בראשית א' י"ד), ומ"מ כיון שאין כאן שתי אותיות המנוקדות בניקוד השורוק, אלא אות אחת, לכן דינה כקבוצ, שהיא תנועה קטנה ולא כשורוק שהיא תנועה גדולה. ויש מקומות שהרבה טועים ומבטאים שווא נע אחר שורוק בראש מילה.

^{יז} משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ג'.

^{יט} ענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ח'.

^כ כמו בפסוק: כִּי מִרְפָּא יִצִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים (קהלת י"ד).

^{כא} ובגמ' ברכות (י"א ע"א) איתא: הנהו ברויני (פריצים. רש"י) דהוו בשבבותיה דר' מאיר והוו קא מצערו ליה טובא, הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עליהו כי היכי דלימות, אמרה ליה ברויני דביתיהו מאי דעתך משום דכתיב (תהילים ק"ד ל"ה) יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים, חֲטָאִים כתיב (קרי ביה חֲטָאִים שיכלה יצר הרע. רש"י),

ועוד, שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם, כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם, אלא בעי רחמי עליהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם, בעא רחמי עליהו והדרו בתשובה.

וכתב שם היעב"ץ בהגהותיו: רש"י ד"ה חטאים כתיב קרי ביה חטאים. נ"ב חֲטָאִים קרינן בפתח וטי"ת דגושה, והוא תואר, ענינו כמו חוטאים, אלא מדכתיב חטאים ולא כתיב חוטאים, קרי ביה חֲטָאִים בחטף פתח, שהוא שם דבר של חטא בריבויים, והכוונה שיכלה היצר הרע שהוא סבת החטאים ויתמו החטאים והעונות ולא החוטאים זה פשוט. עכ"ל.

והיינו, שאע"פ שבפסוק כתוב 'חֲטָאִים' בפתח ודגש, שהוא תואר על האנשים החוטאים, בכל זאת, כיון שלא כתוב בפירוש בפסוק 'יתמו חוטאים', אלא כתוב 'יתמו חטאים', אפשר לדרוש את הפסוק גם שהכוונה 'יתמו חֲטָאִים' בחטף פתח ורפה, שהכוונה שיכלו החטאים עצמם. אך זו דרשה, ואילו פשוטו של מקרא קאי על החוטאים, שהרי מנוקד 'חֲטָאִים' בפתח ודגש.

^{כב} לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא ידגישו את האות, אע"פ שעשו שלא כדון, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הפתח. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידגישו יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^{כג} בבית יוסף (או"ח סימן כ"ה) כתב שאין בזה שינוי משמעות, ובלבוש (שם סעיף ז') כתב שלא דק ויש בזה שינוי משמעות. ובאחרונים שם (מור וקציעה, מחזיק ברכה, ועוד) האריכו לדון בזה, ואכ"מ.

^{כד} כמו בפסוק: זאת הקְנוּחָה הָנִיחוּ לְעֵינִי (ישעיה כ"ח י"ב).

^{כה} ענין זה מבואר בגליון פרשת מקץ תשע"ו הערה ט"ו.

^{כו} בתיבת 'בָּאָה', כשהטעם מלעיל בבית"ת היא לשון עבר, דהיינו שבאה כבר, וכשהטעם מלרע באל"ף היא לשון הווה, דהיינו שבאה עכשיו, וכמו שכתב רש"י בכמה מקומות (בראשית ט"ו י"ג, כ"ט ו', מ"ב כ"א, מ"ו כ"ו).

ובאשל אברהם בוטשאטש (ס' קמ"ב) כתב שלפי זה אם קרא מלעיל במקום מלרע או להיפך, אולי הוא שינוי משמעות, וצ"ע בזה, עכ"ל. ובערוך השולחן (סימן תר"צ סעיף ב') כתב להדיא שאם שינה בזה הוי כמו שינוי בענין, ומחזירין אותו. ולכאורה פשוט כדבריו.

בשם בן אשר ובן נפתליט.מ.

הרי"ש בקמץ – בכתבי היד: ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג^{מב}, קורן.^מ

ל"ב ט"ו: **מאחזיו** / (מאחזיו)

האל"ף ללא מונח – בכתבי היד: ט"ב ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ט. ~ ובדפוסים: רא"פ, קסוטו, ברויאר. ~ וכן כתבו אור תורה ומנחת שימ.

האל"ף במונח – בכתבי היד: ס"ח, א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, לטריס, קורן.^מ

ל"ב י"ט: **בָּאָה נִחְלָתָנוּ** / (בָּאָה נִחְלָתָנוּ)

הנו"ן רפה – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

הנו"ן דגושה – בכתבי היד: א"ג א"ה א"ו. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.^מ

ל"ב כ': **אִם־תִּחְלָצוּ** / (אִם־תִּחְלָצוּ)

החית במרכא – בדפוס: ברויאר. ~ וכן נכון לפי כללי הטעמים^מ.

החית במתג – בדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן.

ל"ב כ"ה: **עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ** / (עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ)

היו"ד רפה – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

היו"ד דגושה – בכתבי היד: א"ג א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.^מ

ל"ב כ"ז: **וְעַבְדֶּיךָ יַעֲבֹדוּ** / (וְעַבְדֶּיךָ יַעֲבֹדוּ)

היו"ד רפה – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

היו"ד דגושה – בכתבי היד: א"ג א"ו א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.^מ

לנוסח הפתח, המסורה מונה ב' קמצין בעשיה, זו' קמצין אצל עשיה ואמירה ועין ולשון ויצר. ולנוסח הקמץ, המסורה מונה ג' קמצין בעשיה, וט' קמצין אצל עשיה ואמירה ועין ולשון ויצר.

וכן מספר החילופים מוכח ששתי הנוסחאות קדומות הן, שהרי כאשר מופיע חילוף בספר החילופים (אף כאשר מובא שיש הסכמה בין בן אשר לבן נפתלי), מוכח שיש בעל מסורה אחר שסבר להיפך.

מד' מדפיסי המנחת שי הדפיסו כאן בטעות: 'האל"ף בגלגל' [מונח]. במקום: 'האל"ף בלא גלגל'. וע"י זה טעו רוו"ה ומדפיסים נוספים, והדפיסו 'מאחזיו' במונח.

במנחת שי מהדורת בצר השיבו את הנוסח הנכון למקומו ע"פ כתיב היד של המנחת שי עצמו.

ובאמת הטעות מוכחת מעצמה, שבאור תורה כתב 'האל"ף בלא שופר' [מונח] ודרך מנחת שי במקומות רבים מאד להביא את דברי האור תורה, ואף במקומות שחולק עליו, מביא תחילה את דעת אור תורה, ואח"כ חולק עליו, וכיון שכתב כאן הפוך מדעת האור תורה, ולא הזכיר את דעתו כלל, מוכח שיש טעות בדבריו.

מה לגבי מונח הבא בתיבה המוטעמת בזקף קטן, הכלל הוא שאם יש בתיבת הזקף קטן מקום הראוי למתג, שלא באות הראשונה, יבוא מונח תמורת המתג, אך כאשר הזקף בא אחר תנועת חטף, והתנועה הראויה למתג היא לפני החטף, ומנוקדת בניקוד החטף, לא יבוא מונח במקום המתג (טעמי המקרא לר"מ ברויאר, עמ' 101-102). ולכן כאן אע"פ שהאות שלפני החטף ראויה למתג, לא יבוא מונח תמורתו.

מ' ע"פ כללי הטעמים, כאשר בא תביר ללא טעם משרת לפניו, ויש עמו בתיבתו מקום הראוי למתג, ובין מקום המתג לתביר יש שווא בלבד, יבוא מרכא במקום הראוי למתג (כלל זה מובא בדקדוקי הטעמים, סעיף 20. רבינו תם, שיר אלוקים לי מגן על כללי הטעמים. רד"ק, עט סופר ל"א ע"ב. טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם, פרק לדבר על י"ב טעם, שער התבירה ר' משה הנקדק, דרכי הנקוד והנגינות, שער הנגינות, טעם תבירה ובעוד מדקדקים).

ובכתבי היד אכן מוטעם במקומות אלו במרכא, כראוי ע"פ כללי הטעמים, אך מחמת שבכתבי היד יש דמיון רב בין מרכא למתג וההבדל ביניהם כמעט ואינו מורגש, טעו מדפיסים רבים והדפיסו במתג במקום במרכא (ובדפוסים ההבדל ביניהם ניכר, שמתג הוא קו ישר, ומרכא הוא קו מעוגל נוטה לשמאל).

ורו"ה הביא כלל זה בספרו משפטי הטעמים (דף כ"ו ע"ב), אך למרות זאת בחומשים שהדפיס הטעים בדרך כלל במתג ולא במרכא, כמקובל בדפוסים שלפניו.

לענין מעשה, כיון שכלל זה ברור ומוסכם, ואף בכתבי היד הטעמים כן, ומקור ההטעמה במתג בטעות בלבד, אין ספק שיש להטעים במרכא ולא במתג. ואכן בתנ"ך ברויאר הדפיס בכל מקומות אלו במרכא ולא במתג.

ל"ב כן הוא בספר החילופים מישאל. ובספר המסורה (עמ' תקע"ק) נמסר כאן על חילוף בין בן אשר לבן נפתלי, שלבן אשר מנוקד 'הָרַע' בקמץ, ולבן נפתלי מנוקד 'הָרַע' בפתח.

מ' ויש מסורות התומכות בניקוד 'הָרַע' בפתח בפסוקנו. בכ"י ט"ד נמסר כאן במסורה גדולה: 'כל עשיה הרע פתח, בר מן ב' קמצין, ויתעם מנשה, וטוב משניהם את אשר עדן, וכל קריה דכותה קמצין בר מן ב' פתח, על הרע כפיס להיטיב, ישוב הרע לשררי'.

וכוונת המסורה, שבכל תיבת 'הרע' הסמוכה ללשון עשיה, הרי"ש מנוקדת בפתח (כנון: וְעִשְׂתָּם הָרַע (דברים ד' כ"ה), לַעֲשׂוֹת הָרַע (שם ט' י"ח), אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הָרַע (שם י"ז ב'), כִּי תַעֲשׂוּ אֶת הָרַע (שם ל"א כ"ט), וכדומה), פרט לשני מקומות בהם תיבת 'הרע' סמוכה ללשון עשיה והרי"ש מנוקדת בקמץ, והם: וַיִּתְּעַם מִנְּשָׁה לַעֲשׂוֹת אֶת הָרַע (מלכים ב' כ"א ט'), וטוב מַשְׁעִיהֶם אֶת אֲשֶׁר עָדָן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֶׂה הָרַע (קהלת ד' ז'). ובתיבת 'הרע' שאינה סמוכה ללשון עשיה, הרי"ש מנוקדת בקמץ, פרט לשני מקומות שהרי"ש בפתח, והם: עַל הָרַע פָּפִים לְהִיטִיב (מִיכָה י' ז'), יָשִׁיב הָרַע לְשָׁרְרִי (תהילים ג' ד'). וממסורה זו מוכח שבפסוקנו שתיבת 'הרע' סמוכה ללשון עשיה, מנוקד 'הָרַע' בפתח.

ובכ"י ט"ב (ויקרא כ"ו ז') ובכ"י ג' (דמיה ב' י"ט) נמסר שכאשר תיבת 'רע' או תיבת 'הרע' סמוכים ללשון עשיה או אמירה או עין או לשון או ויצר, הרי"ש מנוקדת בפתח, פרט לשבעה מקומות שבהם הרי"ש מנוקדת בקמץ, והמסורה מונה את שבעת המקומות, ופסוק זה אינו נכלל עמהם אף שהוא סמוך ללשון עשיה, ומוכח שבפסוקנו מנוקד 'הָרַע' בפתח. וראה לקמן (הערה מ"ג) שיש גם מסורות התומכות בנוסח הקמץ.

מא' ובמסורה שם נמסר: 'פליגי פתח'. כלומר שיש מחלוקת בניקוד תיבה זו, ויש שסוברים שהרי"ש בפתח.

מב' ובגליון ציין נוסח אחר שלבן אשר מנוקד 'הָרַע' בקמץ, ולבן נפתלי מנוקד 'הָרַע' בפתח, וכן בספר מוגה מנוקד 'הָרַע' בפתח.

מג' ראה לעיל (הערה מ').

ויש מסורות התומכות בניקוד 'הָרַע' בקמץ בפסוקנו. בכתבי היד ס"ג ס"ד ס"טו' נמסר כאן במסורה: ג' בקמץ בעשיה' (או 'סמוך לעשיה'). (ובכתבי היד ס"ד ס"ה ס"י נמסר רק 'ג' קמץ'. ולא מובאר שהכוונה סמוך ללשון עשיה, אך ברור שזו הכוונה) והיינו שפרט לשני המקומות המנויים במסורה בכ"י ט"ד (ראה לעיל הערה מ') מסורה זו מוסיפה ומונה גם פסוק זה בין הקמוצים, ולכן מוסרת על ג' מקומות ולא על ב' מקומות.

כמו"כ במערכת המסורה שבסוף מק"ג (אות ר') מונה המסורה תשעה מקומות בהם הרי"ש בקמץ סמוך לעשיה ואמירה ועין ולשון ויצר, וביניהם נמנה גם פסוק זה (וכן בכ"י א"ג נמסר רק ט' קמץ. ולא מובאר שהכוונה סמוך ללשון עשיה ואמירה ועין ולשון ויצר, אך לכאורה ברור שזו הכוונה, וכן בכ"י א"ו נמסר ט' קמץ דסמך לעשיה, ונראה ג"כ שהכוונה למסורה זו, והכוונה שסמוכות גם ללשון ואמירה ועין ולשון ויצר).

וממילא מוכח שגם נוסח הפתח וגם נוסח הקמץ כאן הם נוסחאות קדומות, ויש מסורות התומכות בנוסח הקמץ, ויש מסורות התומכות בנוסח הפתח.